

УДК: 341.225:327(73)

Примљено:

19.08.2009.

Прихваћено:

25.11.2009.

Оригинални научни рад

НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС

NATIONAL INTEREST

Година V, vol. 6

Број 3/2009.

стр. 131-149

*Иван Зарић**

„МОЋ МОРА” У ГЕОПОЛИТИЦИ И ГЕОСТРАТЕГИЈИ САД - УТИЦАЈ ИДЕЈА АЛФРЕДА МЕХЕНА -

*„Контрола мора значи безбедност. Контрола мора значи мир.
Контрола мора значи победу. Сједињене Државе морају да кон-
тролишу мора уколико желимо да обезбедимо нашу безбедност.“*

—John F. Kennedy¹

Резиме

Трајност геополитичких и геостратегијских интереса увек је била присутна, поготово код великих светских сила. Англо-амерички геополитички и геостратегијски теоријски концепт формиран је на размеђу 19. и 20. века, а почива на „три стуба“: Алфреду Мехену, Хелфорду Мекиндеру и Николасу Спајкману. Мехенов концепт пресудног утицаја поморске моћи на националну безбедност обележио је амерички спољнополитички наступ, посебно после Другог светског рата. Ипак, посебан геостратегијски фокус стављен је на простор Евроазије и константност сукоба копнених и поморских сила у тзв. спорној зони. Тај сукоб је теоријски конципиран пре једног века, а и данас представља суштину свих

* Магистрант на факултету политичких наука у Београду.

1 John F. Kennedy, *Public Papers of the Presidents of the United States: John F. Kennedy, Containing the Public Messages, Speeches, and Statements of the President, January 1 to November 22, 1963*, Washington, DC, US Government Printing Office, 1964, p. 445.

крупнијих догађаја и планова у америчкој спољној политици вођеној према кључним супарницима у Евроазији. Аутор се у раду бави анализом управо кључних константи у америчком геостратегијском мишљењу и њеним појавним облицима у савременом свету, у великој мери креираном на Мехеновој доктрини поморске моћи. Сукоби у Авганистану, Ираку, рат у Грузији из 2008. године, фокус на Иран и државе из чувене „осовине зла“ показатељи су трајности геополитичких императива и примене Мехенове доктрине у савременом америчком геостратегијском наступу.

Кључне речи: геополитика, геостратегија, поморска моћ, САД, Мехен

Увод

Сједињене Америчке Државе (САД) су држава која је у највећој мери обележила главне глобалне догађаје током 20. века. Као, за сада, једина преостала суперсила, после завршетка Хладног рата САД су остваривале оно што би многи назвали глобалном хегемонијом. Ипак, положај САД на глобалном нивоу није одувек био доминантан, оне чак нису одувек биле ни у кругу земаља које су пресудно утицале на глобалне догађаје. Затварање у своју сферу интереса, ограничenu на амерички континент, трајало је још од објављивања Монроове доктрине, која је утрла пут изолационистичкој политици. Упоредо са изолационистима јачала је и супротна струја, која је настојала да укључи САД у светске токове. Амерички излазак на светску сцену обухватао је време пред Први светски рат, да би коначни излазак из изолационизма уследио по окончању Другог светског рата. Један од гласних заговорника напуштања изолационистичке политике и један од креатора теоријског концепта активног америчког наступа на светском нивоу био је и Алфред Тејер Мехен (*Alfred Thayer Mahan*, 1840-1914), поморски официр и угледни научник.

Мехен је поставио теоријске основе поморске моћи, коју је сматрао предусловом за активни спољнополитички наступ земље и кључном у остваривању глобалне доминације. Колико је значајан његов рад најбоље говори изјава чувеног Пола Кенедија да „Мехен јесте, и увек ће остати референтна

тачка и полазна основа за било који рад о поморској моћи.⁴² Мехен се својим теоријским концептом, једноставно речено, уклопио у историјски контекст у којем је стварао, пружајући, тада нарастајућој сили, САД одговоре на многа питања. Управо пред објављивање његове прве књиге из трилогије о поморској моћи,³ у САД су се одиграли значајни историјски догађаји, који су битно утицали на историју те државе, али и на свеукупну светску историју. Наиме, САД су у том периоду ушле у прекоморску експанзију куповином Аљаске (1867.), успостављањем контроле на Самоом (1889. г.), припајањем Хаваја (1898.) и преузимањем Порторика, Филипина и Гуама после победе у рату над Шпанијом (1898. г.). Паралелно са тим, САД су 1894. године претекле Велику Британију по индустријској производњи и постале су прва индустријска сила света. Мехен је баш у наведеном периоду дао теоријски концепт америчкој експанзији, на својеврстан начин најављујући смену на челној позицији светских сила и појављивање новог светског лидера уз замену одлазећег *Pax Britanica* новим, експанзивнијим и виталнијим светским поретком у знаку - *Pax Americana*.

Дакле, Мехен је дао основе каснијег развоја америчке геополитике и геостратегије иако сам никада није користио наведене термине. У свом времену, он је испољио велики утицај и на америчког председника Теодора Рузвелта (*Theodore Roosevelt*, председник САД у периоду 1901-1909), поготово у стварању „Велике беле флоте“. Касније су његове идеје усвојили Николас Спајкман у концепцији *Rimland*-а и Џорџ Кенан у креирању стратегије обуздавања, а Мехенове тезе представљају „најмањи заједнички садржалац“ и у делима таквих савремених великана америчке геостратегије и геополитике као што су Збигњев Бжежински, Хенри Кисин-

2 J.T. Sumida, *Inventing Grand Strategy and Teaching Command – The Classic Works of Alfred Thayer Mahan Reconsidered*, The Woodrow Wilson Center Press Washington D. C. and The Johns Hopkins University Press Baltimore and London, 1997, p. 1.

3 Алфред Мехен је објавио велики број научних дела и чланака. Ипак најчувеније књиге Мехена сврставају се у тзв. трилогију поморске моћи. У њих спадају: *The Influence of Sea Power upon History 1660-1783* (Утицај поморске моћи на историју 1660-1783) из 1890. године; *The Influence of Sea Power upon French Revolution and Empire* (Утицај поморске моћи на француску револуцију и Царство) и *Sea Power and its Relations to the War 1812* (Поморска моћи и њен утицај на рат из 1812).

џер, Колин Греј, Ричард Куглер, Самјуел Хантингтон, Џорџ и Мередит Фридмен и други. Поред САД, Мехенове идеје су и данас врло живе и у другим државама у свету, пре свега у Кини.⁴

Геополитичке и геостратегијске идеје Алфреда Мехена

Алфред Мехен дипломирао је на Поморској Академији у Анаполису 1859. године и започео каријеру поморског официра, током које је, са више или мање успеха, обављао дужности у америчкој морнарици. За научни рад, свакако, најважнији је био период проведен у Поморском Ратном Колеџу (*Naval War College*).⁵ Основна идеја Алфреда Мехена, која је представљала златну нит у свим његовим радовима, била је да контрола поморских комуникација којима се одвија трговина „била и да ће наставити да буде кључ светске моћи.“⁶ Мехен је, изучавајући историју, закључио да је Британија увек имала предност у односу на супарнике због свог географског положаја и других карактеристика. Управо је на основу изучавања британске и свеукупне поморске историје, Мехен закључио да је поморска моћ кључна у формирању укупне моћи једне нације и да контрола над морима и кључним тачкама на поморским комуникацијама обликује историју и судбину света.

Ипак, у Мехеновим радовима се могу јасно уочити две повезане посебне хипотезе које детаљније приказују његово

4 За кинески однос према Мехеновом учењу и поморској моћи, између осталог, погледати следеће наслове: J. Holmes, *China's Creeping Expansion in the South China Sea* (Језива кинеска експанзија у Јужно кинеско море); H. Kaneda, *The Rise of Chinese "Sea Power"* (Успон кинеске „поморске моћи“); N. Le-xiong, *Sea Power and China's Development* (Поморска моћ и кинески развој); J. Holmes: *Mahan is Alive in China* (Мехен је жив у Кини); H. Kaneda, *The U.S. is threatened by 'Aggressive Chinese Sea' power* (САД су угрожене агресивном кинеском поморском моћи).

5 Мехен је, поред наведеног, био и један од америчких делегата на Међународној мировној конференцији у Хагу (*Universal Peace Conference at The Hague*) 1899. године, као и члан Стратегијског већа министарства рата САД током шпанско-америчког рата 1894. године. Због великих академских достигнућа добио је и велики број признања, међу којима су и почасне дипломе Универзитета у Харварду, Јејлу, Колумбији, Оксфорду, Кембриџу и Дармуту.

6 H. and M. Sprout, *From Mahan to Mackinder*, у H. and M. Sprout (eds.), *Foundations of national Power*, D. Van Nostrand, Princeton, 1951, p. 153.

схватање поморске моћи. Прва је да комбинација поморске трговине, прекоморских поседа и приступа страним тржиштима ствара национално богатство и у највећој мери одређује величину и значај нације у глобалним оквирима. Друга хипотеза везана за поморску моћ директно је повезана са првом у смислу обезбеђивања услова за њено остварење. Та хипотеза је везана за војностратегијска питања поморске моћи у којој Мехен наводи да владање морима (*Command of the Sea*), које се огледа кроз остваривање војнопоморске супериорности у акваторији, представља основни предуслов за остваривање поморске моћи.

Дакле, наведене две хипотезе су сама суштина Мехеновог научног рада, међусобно повезане и условљене. Ипак, оне су довеле и до великог броја, слободно се може рећи, научно погрешних интерпретација и схватања његовог дела. Парцијалним приступом Мехеновом опусу долазило је до наглашавања једне од две хипотезе занемаривањем друге, иако је њихова узрочно-последична веза неминовна.

Мехен је, са друге стране, сматрао да национална моћ проистиче из правилне комбинације развоја трговине и омогућавања безбедних услова за њено несметано одвијање, дајући основу ономе што ће Џозеф Нај касније назвати елементима тзв. *тврде моћи* – економском и војном фактору. Овакав став и његову повезаност са поморском моћи, Мехен је најбоље одсликао оценом да „контрола мора, маритимном трговином и поморском надмоћи, значи предоминантни утицај у свету, јер, колико год велик и богат био производ земље, ништа не омогућава неопходну размену као море.”⁷

На основу поставки таласократске доктрине базиране на наведеним хипотезама, Мехен је уочио и издвојио шест елемената поморске моћи који утичу на укупну националну моћ: 1) географски положај, 2) физичко-географска складност (*physical conformation*), 3) величина територије, 4) број становника, 5) национални карактер и 6) карактер владе.⁸ Дакле, у елементима поморске моћи Мехен је нагласио физичко-географске чиниоце (прва три елемента поморске мо-

7 А. Т. Махан, *Possibilities of Anglo - American Reunion*, The North American Review, Volume 159, No. 456, November 1894, стр. 559.

8 Мехен је елементе поморске моћи посматрао као комплексан чинилац, укључујући више фактора у сваки појединачно. За детаљније погледати у А. Т. Махан, *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783*, Pelican Publishing Company, Gretna, 2003, pp. 29-82.

ћи), али је у обзир узео и друштвено-политичке директно на тај начин повезујући географију и политику.

Доследно се држећи својих теоријских поставки, Мехен је закључио да је сам излазак државе на море од немерљивог значаја за њу, као и да су острвске државе увек биле, у геополитичком смислу, супериорније у односу на континенталне.⁹ Уопштено посматрано, он је сматрао да постизање и одржавање поморске доминације захтева контролу над стратешки важним тачкама на морима и океанима. У том смислу, као посебно интересантне истакао је контролу Босфора, балтичких мореуза, Гибралтара, Суеца и Панамског канала.¹⁰

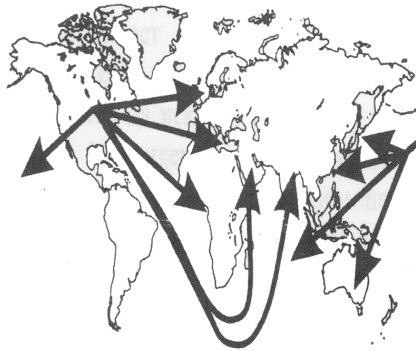
Будући да је пацифичку прекоокеанску оријентацију експанзије САД сматрао неминовном, Мехен је посебно изучавао геополитичке и геостратегијске значаје појединих области ка којима су САД у то време тежиле. Тако је у свом чланку под називом „*Hawaii and Our Future Sea Power*“ (Хаваји и наша будућа поморска моћ) објаснио стратегијски значај хавајског архипелага, где је констатовао да се хавајска острва налазе на „раскрсници“ већине најважнијих поморских путева на Пацифику који воде ка Аустралији и Новом Зеланду, ка Јужној Америци, а посебно оних који од Америке воде ка Кини и Јапану. Другу битну карактеристику Хаваја Мехен је описао војностратешком терминологијом, наводећи да су хавајска острва усамљена у океану и да се налазе у центру замишљене кружнице чији је радијус једнак удаљености Хонолулуа од Сан Франциска, односно 2.100 наутичких миља, као и да би САД, успостављањем контроле над овим острвима удаљиле могућег непријатеља од америчке територије више под 3.500 наутичких миља и доспеле у могућност да пренесу тежиште сукоба далеко од своје територије и на тај начин директно заштите своје интересе.¹¹ Захваљујући ста-

9 Исто, р. 29.

10 Мехенови радови о геостратегијском значају Панамског канала објављени су пре активности на његовој изградњи. Мехен је уочио да ће евентуална изградња тог канала у многоме променити правце трговачких рута и да ће сам канал постати стратешки центар од највитаљнијег значаја за САД. Панамски канал, заједно са Карипским морем, за Мехена је представљао својеврсни *intermarium* и основицу за остваривање превласти у западном Атлантику. Поред тога, не треба пренебрегнути ни чињеницу да је изградња Панамског канала покренута током председничког мандата Теодора Рузвелта на којег је Мехен имао изузетан утицај.

11 Можда је и сувишно напомињати да су се наведене Мехенове претпоставке показале тачним приликом напада Јапана на Перл Харбур. Иначе, Мехенова

вовима да је прекоокеанска оријентација неминовност, Мехен је сматран идејним творцем тзв. друге фазе америчке експанзије, Још назване *експанзија по паралели*¹² (види слику 1).

слика 1 - Експанзија САД по паралели: друга фаза стварања САД као светске велике силе представља реализацију Мехенове доктрине

Према: А. Дугин, *Основи геополитике – геополитичка будућност Русије*, Еко-прес, Београд, 2004, стр. 54.

Мехен је сматрао да је америчка експанзија на нове области и присвајање нових територија природна експанзија, наводећи као сличне примере британска освајања Гибралтара, Малте, Египта, Индије, Кипра, које представљају низ освајања територија изазваних притиском националног интереса таквог карактера да сви представници власти, било да су вољни или не, не могу да му се одупру или да га значајно модификују.

Ипак, Мехеново дело које је имало најизразитији геополитички карактер било је везано за Азију и није припадало чувеној трилогији поморске моћи. Наиме, ради се о књизи *The Problem of Asia* (Проблеми Азије) из 1900. године у којој је Мехен дошао до закључка да ће најнестабилније подручје у светским оквирима бити управо на наведеном континенту, где постоје и постојаће вечити сукоби копнене и поморске

доктрина је са великом пажњом проучавана у Јапану, а Јапан се може сматрати и првим примером који је у пракси спроводио Мехенове геополитичке и геостратегијске замисли.

12 Првом фазом америчке експанзије сматра се реализација Монроове доктрина, која се још назива и *експанзија по меридијану*.

моћи. Мехен је у наведеном делу идентификовао Русију као главну претњу и препреку поморским силама у остваривању глобалне доминације. Русију Мехен описује као огромну целивиту површину земље, са централним положајем у Азији и геостратешким вектором продора ка југоисточним деловима Азије преко Авганистана и пустиња источног Туркменистана и Монголије.¹³

Мехен је овде поставио основну тезу америчке геополитике и геостратегије (доминанту у целом 20. веку) о постојању Русије као главне препреке у остварењу глобалне доминације. У том смислу, посматрајући Азију као целину, Мехен уводи и термин *спорне зоне* (*debatable and debated ground*) наводећи ову област као зону константних геополитичких притисака телурукратије са севера (Русија) и таласократије са југа (САД, Јапан и В. Британија). Спорну зону Мехен смешта између 30° и 40° северне географске ширине, која обухвата Суец, Палестину, Сирију, Месопотамију, већи део Персије и Авганистан, Јерменију, Тибет и велики део долине реке Јангцекјанг, као и Јапан, који се, иако изван континента, налази у поменутој зони.¹⁴ Унутар поменуте нестабилне зоне Мехен је идентификовао и неколико градова који имају изузетан значај за остваривање премоћи у Азији: Мосул, Багдад, Техеран, Исфакан, Херат, Кабул, Кандахар и кинеске Пекинг, Шангај, Нанкинг и Ханкоу.¹⁵

Како би се спречио напредак телурукратске Русије, Мехен је предлагао и формирање неформалног савезништва поморских сила које су имале интересе у том региону и које би креирале маритимну стратегију усмерену ка обуздавању Русије. У том смислу је чак предлагао и формирање нове државе која би контролисала „излазе из простране територије у спољашњи свет“ (*would control the issues from vast territories to the outer world*)¹⁶ и која би се налазила у области између Црног мора, Персијског залива, Црвеног мора и Леванта. У

13 За детаљније погледати у А. Т. Mahan, *The Problem of Asia and Its Effect upon International Policies*, Little Brown, Boston, 1900, pp. 24-28.

14 Ibid, pp. 21-22.

15 Ханкоу (Hankou) је у модерној Кини део метрополиса Вухан (Wuhan), главног града провинције Хубеи (Hubei) којег сачињавају „три града“ Вучанг (Wuchang), Ханкоу (Hankou) и Ханјанг (Hanyang). Град се налази на ушћу реке Хан у Јангцекјанг и најзначајнији је град централне Кине.

16 А.Т. Mahan, *The Problem of Asia and Its Effect upon International Policies*, op. cit., p. 72.

маритимном савезу Мехен је као својеврсну „зону одговорности“ САД одредио управо Пацифик и констатовао је да би, у циљу доминације на Светском океану, било неопходно формирати читав систем поморских база (Куба, Панама, Хаваји, Филипини и друге), као би се наведени циљ и реализовао.¹⁷

Предлог за решавање геополитичких проблема и у циљу остваривања америчких националних интереса Мехен је формулисао у виду тзв. „стратегије анаконде“.¹⁸ (Види слику 2). Наиме, он ја закључио да би копнене масе Евроазије требало стезати у прстенима „анаконде“, где је основни спољнополитички циљ било међусобно повезивање приобалног појаса, који је играо кључну улогу у доминацији светом, после чега би уследило његово проширивање.

Слика 2 – „Стратегија анаконде”: на слици су црном бојом обележене земље евроазијског континента под стратешком контролом атлантизма, где стрелице показују векторе геополитичког притиска

Према: А. Дугин, *Основи геополитике – геополитичка будућност Русије*, нав. дело, стр. 57.

- 17 Овде је неопходно уочити да је целокупна Мехенова таласократска геополитичка и геостратегијска доктрина фактички била везана за упоришта на обали која су логистички обезбеђивала и профилисала суштину морнарице – офанзивност. Без добро позиционираних поморских база, морнарица би била усмерена само на дефанзиву и одбрану своје територије, која, на крају, не би могла да доведе до остваривања превласти на морима и океанима, чиме би апсирације за светском моћи поморске силе биле немогуће.
- 18 Термин „стратегије анаконде“ води порекло још из америчког грађанског рата и утемељен је на принципу који је осмислио генерал Уније Џорџ Меклилан (*George B. McClellan*) и који је Војска Уније примењивала у сукобу са Конфедерацијом. Меклиланов концеп је био базиран на блокади непријатељских територија са мора и приобалном линијом у циљу стратешког исцрпљивања, односно ради спречавања набавке виталних сировина за привреду непријатеља и његовог довођења у подређени положај.

Додатни елемент Мехенове теоријске концепције био је базиран на реализацији савезништава која би доприносила остварењу америчких националних интереса. Поменути су предлози о формирању тзв. *маритимног савеза* у Азији, који би чинили САД, Јапан, В. Британија и у одређеној мери Немачка у супротстављању Русији, али и Кини. Ипак, Мехен је савезништво конципирао на постулату који је назвао „*the union of hearts and hands*” („савез срца и руку“), формулисано у чланку *Possibilities of Anglo - American Reunion* (Могућности англо-америчког поновног спајања), а везаном са однос САД и В. Британије, наглашавајући да САД у савезе морају да ступају искључиво у циљу заштите и остварења својих националних интереса, пожељно са доминатном улогом у савезу.

Захваљујући ставовима исказаним према таласократском савезништву у циљу остваривања националних интереса, са посебним односом према В. Британији, Мехена је Александар Дугин, заједно са Николасом Спајкманом, сврстао у утемељиваче савременог атлантизма, пре свега исказаног кроз стварање NATO (*North Atlantic Treaty Organization*), CENTO (*Central Treaty Organization*), SEATO (*Southeast Asia Treaty Organization*) и ANZUS (*Australia, New Zealand, United States Security Treaty*). Наиме, Мехенова теоријска концепција послужила је као „водич“ за успостављање ових савеза, а у циљу остваривања америчких националних интереса.

Мехенове идеје у савременој америчкој геополитици и геостратегији

Уврежено је мишљење да се крупне промене у глобалним размерама везују за неке од кључних догађаја у историји. Тако су препознатљиви називи хладноратовско доба, постхладноратовска (постбиполарна) ера, међуратни период или догађаји после 11. септембра 2001. године и сл. Са становишта америчке геостратегијске концепције наглашено су битна три преломна историјска догађаја: паљење Беле куће и Капитол Хила 24. августа 1814. године, напад на Перл Харбур 7. децембра 1941. године и терористички напади на Њу-јорк и Вашингтон од 11. септембра 2001. године.¹⁹

19 За детаљније о у америчком стратешком мишљењу погледати у Д. Симић,

Узимајући у обзир утицаје идеја Алфреда Мехена на савремену америчку геополитику и геостратегију уочава се да два последње наведена догађаја имају значајан утицај. Наиме, напад на Перл Харбур указао је да су Мехенове идеје врло применљиве у пракси, али их је, на жалост по САД, први употребио империјални Јапан и то баш против државе за коју је творац овог теоријског концепта исту и сачинио. Напад на Перл Харбур је показао да је офанзивност морнарице кључна у жељи да се оствари доминација у неком делу света. Поред тога, јапански напад је у пракси демонстрирао везу раније наведене две Мехенове хипотезе у таласократском теоријском концепту, односно покушај обезбеђивања поморске супериорности у акваторији са циљем стварања услова за не-сметено одвијање трговине као дела остваривања националног интереса и пресудног утицаја на реализацију догађаја у Пацифику, а касније и шире. Хаваји су изабрани као мета управо због своје географске позиције, коју је Мехен пола века раније детаљно елаборирао, али и због тога што су представљали једну од најважнијих америчких поморских база у Пацифику, одакле је било могуће пројектовати своју моћ даље према (Евро)Азији.²⁰

Безбедносни аспект Мехенове доктрине, у случају напада на Перл Харбур, показао је још једном тачност његове теорије, омогућавајући САД да се бране и да пренесу тежиште сукоба далеко од „своје територије“. Колико су значајна предвиђања Алфреда Мехена о важности положаја Хаваја и формирању истурених база са циљем остваривања премоћи и пројекције утицаја у свету, као и одбрани интереса и безбедности САД далеко до „својих граница“ указује и недавни пример реакције америчког председника Барака Обаме и

„Америчко стратешко мишљење на почетку 21. века“, Међународна политика, 2009, јануар-март, стр. 74-83.

20 Интересантно је сагледати положај Кине, као могућег и највероватнијег изазивача америчкој глобалној доминацији, са аспекта „запречавања изласка на отворено море“ и немогућности потпуне контроле поморских комуникација које су од виталне важности за наставак развоја те државе. САД су стварањем великог броја истурених база према Кини (Ј. Кореја, Јапан, Гуам, Филипини), уз Тајван, оформиле тзв. велику баријеру (Grand Barrier) којом директно „притискају“ Кину ка унутрашњости Евроазије, што у великој мери утиче на чињеницу да „најмногољудија држава света“ и даље није у могућности да „пројектује“ свој утицај преко мора на која излази, бар не у довољној мери да угрози америчку супремацију.

америчке администрације изведене са циљем превенције и заштите америчких интереса угрожених од стране Сврене Кореје и развоја ракетног оружја великог домета које је у стању да носи нуклеарне бојеве главе.

Поред наведеног примера, значајније остваривање Мехенових замисли у америчкој геостратегији јасно се може уочити на поступцима у тзв. *спорној зони* реализованих после трећег „преломног“ догађаја у америчком стратешком мишљењу, терористичких напада на Њујорк и Вашингтон од 11. септембра 2001. године. Управо је реакција САД и улазак у борбу против глобалног тероризма, колико год нека врста реакције била неопходна после изведених терористичких напада на америчку територију, указала на трајност геополитичких императива и на чињеницу да су идеје Алфреда Мехена врло „живе“ и у савременом добу.

Наиме, одређујући талибански режим у Авганистану као најодговорнији за подршку глобалној терористичкој организацији Ал-Каиди у извођењу терористичких напада и покретањем операције против тог режима и државе,²¹ САД су наставиле са остваривањем Мехенових геополитичких и геостратешких идеја фокусираних на простор (Евро)Азије. Авганистан се, наиме, налази у Мехеновој спорној зони, са израженим геополитичким векторима притисака телурукратије (Русије) са севера и таласократских сила са југа. У тој држави се налазе и, како је то Мехен дефинисао, „посебно важни градови“: Кабул и Кандахар. Просто речено, активности САД у Авганистану могу се (и неопходно их је) посматрати и као амерички покушај прављења продора, посредством спорне зоне, у „руску сферу интереса“ и приближавања Русији, као оличењу телурукратских претњи маритимним силама.

Додатни елемент за разматрање таласократских активности је и тренутак када је предузета акција према „гробници империја“. Наиме, операција у Авганистану изведена је у тренутку када је главни амерички геополитички такмац из 20. века, Русија, кренула путем опоравка, управо са основним

21 Специфичност напада на Њујорк и Вашингтон је, у стратешком погледу, донела и велики број проблема не само у САД, него и широм света, због губљења „државоликости“ непријатеља. Наведено је директно довело и до велике промене у схватању безбедносних изазова, ризика и претњи, али је прва реакција ипак била усмерена на државу, а не на недржавне актере.

циљем повраћаја утицаја на целокупном постосовјетском простору. Геополитичким речником исказано, може се рећи да су терористички напади на САД од 11. септембра 2001. године представљали, историјски речено, само непосредан повод за остваривање геополитичких и геостратешких аспирација САД, дефинисаних још крајем 19. и почетком 20. века.

Анализирајући активности САД у мандату Џорџа Буша млађег, а као својеврсну потврду примене Мехенових идеја од борби за утицај у спорној зони, може се посматрати и други рат који су САД водиле у 21. веку – рат у Ираку. Наиме, и ова држава се налази у оквиру спорне зоне, са градовима Багдад и Мосул, које је Мехен издвојио још на почетку XX века као градове који припадају групи „посебно важних“ за остваривање доминације у тој зони. Непосредан повод за вођење операције „Ирачка слобода“ био је другачији него у случају Авганистана, али је непобитна чињеница да су војне операције предузете у складу са раније дефинисаним геополитичким интересима. Вођење рата у Ираку исказало је, у највећој могућој мери, реализацију Мехенових постулата. Примена „стратегije аналконде“ је добила на пуном значају, поготово у комбинацији са јасно израженом офанзивном компонентом поморске моћи. Једина разлика у односу на првобитну поставку Алфреда Мехена је „замена улога“ у Индијском океану, где су водећу улогу у „маритимном савезу“, уместо Велике Британије, преузеле САД.

Контрола кључних тачака и најважнијих поморских комуникација представља саму „срж“ Мехеновог опуса, инкорпорираног у америчку геостратегију и геополитичку концепцију током целог 20. века. Анализирајући америчке активности према Ираку, уочава се да су САД претходно успоставиле присуство у свим најважнијим деловима Индијског океана, са циљем успостављања безбедног поморског саобраћаја, као виталног националног интереса. Тако су САД, својом моћном флотом, увек биле присутне у Персијском, Ормуском и Аденском заливу контролишући најзначајнији светски поморски правац од прокопавања Суецког канала.

Значај спорне зоне, коју је Мехен дефинисао, огледа се и у представљању тзв. „Евроазијског Балакана“ у делу Збигњева Бжежинског „Велика шаховска табла“. Наиме, Бжежински представља Каспијски басен као веома нестабилно подруч-

је у светским оквирима, са израженим геополитичким векторима САД са југа, као водеће поморске силе и Русије са севера, као телурукратске силе. Сведоци смо рата у Грузији из августа 2008. године, као најдиректнијег приказа „судара“ наведених геополитичких и геостратешких аспирација таласократских и телурукратских сила, као и значаја који се у САД придаје „иранском питању“ током мандата претходног и актуелног америчког председника. А да Мехенова „спорна зона” и данас представља суштинско питање америчке спољне политике говори о чињеница да се у њој налазе све државе из тзв. „осовине зла“ – Ирак, Иран, Сирија и Северна Кореја.

Мехенова теоријска концепција спречавања стварања хегемоније у Евроазији применом „стратегije анаконде“, касније обликована кроз стратегију обуздавања (*strategy of containment*) Џорџа Кенана, указала је на још једну битну карактеристику америчке геостратешке мисли током читавог 20. века – равнотежу снага у Евроазији. Како то примећују Џорџ и Мередит Фридман, основни принцип америчке велике стратегије, током целог 20. века, био је спречавање појављивања хегемонске силе „способне да упрегне евроазијске ресурсе и упуту изазов америчкој поморској премоћи.“²²

Постулати америчког таласократског приступа геостратегији настали су, како је раније речено, на британском примеру. Настављајући праксу британског балансирања на простору Евроазије, САД су обликовале широк спектар поступака којима су заокруживале општу стратегију поморских сила. Колин Греј (*Colin Gray*) је издвојио кључне елементе велике стратегије таласократских сила, међу које је уврстио и организацију савезништва са континенталним државама у поморско-копној коалицији, умерено присуство војних снага у кључним областима, коришћење поморске блокаде ради изолације непријатеља, посебно његових линија снабдевања, употребу тзв. периферне стратегије за напад на непријатеље уз коришћење амфибијске флексибилности као највећег стратешког преимућства поморских сила и изолацију имовине непријатеља.²³

22 G. & M. Friedman, *The Future of War: Power, Technology and American World Dominance in the 21st Century*, Crown Publishers, New York, 1996, p. 94.

23 C. Gray, *War, Peace and Victory: strategy and statecraft for the next century*, Simon & Schuster, New York, 1990, pp 66-67.

Овакви ставови Колина Греја, у највећој мери, проузроковани су Мехеновим постулатима. Грејови кључни елементи велике стратегије таласократских сила базирају на Мехеновим премисама неопходности савезништава у циљу остварења националних интереса уз активно америчко глобално присуство. Поред тога, уочава се наглашавање поморске блокаде, коју је Мехен раније наглашавао у оквиру „стратегија анаконде“, као и евидентан утицај војностратешких ставова исказаних у делу „Поморска стратегија“.²⁴

У војностратегичком смислу, потврде да је Мехенова концепција *de facto* присутна у савременом америчком геополитичком и геостратегијском мишљењу даје и Ричард Куглер (*Richard L. Kugler*), који сматра да САД углавном неће изводити копнене операције, већ да ће оне, у највећој мери бити инициране са мора и из ваздуха, а биће спровођене чешће у близини обалних линија, а ређе у унутрашњости. Куглер посебно истиче да ће наведени постулати, најпре, важити за америчко ангажовање на Балкану, источном Медитерану, Персијском заливу, јужној Азији и тзв. азијском луку.²⁵ Куглер још додаје да ће се тзв. мисије стратегијског обликовања (*strategic shaping missions*) углавном изводити „ваздухопловним и поморским снагама, које могу брзо да се померају од места до места, подржаване од копнених снага по потреби“.²⁶ Како би се наведена стратегија и реализовала Куглер је, дајући јој изразит поморски карактер, уочио да САД недостаје добро разрађена мрежа прекоморских база на кључним локацијама, као и неопходна савезништва и коалиције, на тај начин настављајући Мехеново залагање за поштовање истих принципа.

24 За детаљније погледати А. Т. Махан, *Поморска стратегија*, Војноиздавачки завод ЈНА, Војно дело, Београд, 1960.

25 САД су већ примениле наведени концепт извођења операција на Балкану против Срба и у Персијском заливу против Ирака.

26 R. Kugler, *Future U.S. defense Strategy*, in E. Frost and R. Kugler (eds.), *Global Century: The Globalization and National Security*, Volumes I & II, NDU Press, Washington D. C., 2001, p. 360. Азијски лук, у Куглеровој концепцији, обухвата област која се протеже од југоисточне Азије ка северу, преко Тајвана и Окинаве, све до Јапана. Заједно са Балканом, Средњим Истоком, Персијским заливом и јужном Азијом чини Куглеров „јужни појас“ (*southern belt*), веома сличан Спајкмановом Римленду.

Закључна разматрања

Активно присуство САД на глобалној сцени утицало је, у великој мери, не само на историју те државе, већ је обликовало и историју целокупног човечанства. Доминантан положај у свим сферама, поготово изражен после завршетка Другог светског рата, довео је до ситуације у којој би повратак у изолационизам, чак и да је то представљало озбиљну опцију, био просто немогућ. Дакле, САД су се окренуле „својој природној улози“ у глобалним оквирима, а спроводиле су је на теоријским основама који су, слободно се може рећи, одредили Британац сер Халфорд Мекиндер и два Американца, Алфред Мехен и Николас Спајкман. Комбинацијом доктрина три наведена научника САД су, заједно са Великом Британијом, креирале спољнополитички наступ све до данашњих дана, руководећи се геополитичким и геостратегијским интересима.

Мехеново потенцирање поморске моћи и данас фигурира као основни предуслов у било којем „истицању кандидатуре“ држава за реализацију улоге глобалног, али и регионалног хегемона (или, како је то Бжежински рекао, *играча*), а пример Кине и њеног настојања да формира поморске снаге које ће јој омогућити „пројектовање“ моћи представљају потврду Мехенове концепције, која је задржала своју суштину уз уважавање свих промена насталих на технолошком плану.

Активности САД у Ираку, Авганистану, као и у Каспијском региону указују да се Мехенова концепција и данас изучава и примењује у САД. Такође, стављање спољнополитичког фокуса на Евроазију, поготово наглашавање решавања проблема на Блиском Истоку и тзв. Евроазијском Балкану наводи на то да Мехенова спорна зона остаје подручје константних сукоба таласократских и телурократских сила.

Значај Мехеновог рада утолико је већи јер се сврстава у темеље геополитике, уз већ поменуте Мекиндера и Спајкмана. Потоња двојица изразила су своје геополитичке ставове кроз чувени троделни (Мекиндер) и дводелни (Спајкман) слоган. Мекиндеров слоган: *“Ко влада Источном Европом доминира Хартлендом, Ко влада Хартлендом доминира Светским Острвом, Ко влада Светским Острвом доминира светом”*²⁷ и из њега изведени, али супротан, Спајкманов: *“Ко*

27 H. Mackinder, *Democratic Ideals and Reality*, National Defense University Press, Washington, 1996, p. 106.

контролише Римленд влада Евроазијом; ко влада Евроазијом контролише судбине света"²⁸ обележили сву све радове у области геополитике и геостратегије у другој половини 20. века. Аналогно наведеним ставовима сличним слоганом могуће је сублимирање и Мехеновог учења. Узимајући у обзир значај мора на глобална питања, који је Мехен стално истицао, његов неизречени слоган могао би да гласи: *Ко влада морима, тај доминира светом.*

Литература:

- Andrew, G. (1944) *Geopolitics, The New German Science*, University of California Press, Berkeley.
- Бжежински, З. (2004), *Амерички избор: глобална доминација или глобално вођство*, ЦИД Подгорица, Политичка култура Загреб.
- Бжежински, З. (2001), *Велика шаховска табла*, ЦИД, Подгорица.
- Вујаклија, М. (2004), *Лексикон страних речи и израза*, Просвета, Београд.
- Вуковић, Н. (2007), *Логика империје – Николас Спајкман и саремена америчка геополитика*, Конрас, Београд.
- Defarges, P. M. (2006) *Geopolitički rječnik*, Centar za politološka istraživanja, Zagreb.
- Дугин, А. (2004), *Основи геополитике – геополитичка будућност Русије*, Екопрес.
- Gray, C. (1990), *War, Peace and Victory: strategy and statecraft for the next century*, Simon & Schuster, New York.
- Grygiel, J. (2006), *Great Powers and Geopolitical Change*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore.
- Friedman, G. & M. (1996), *The Future of War: Power, Technology and American World Dominance in the 21st Century*, Crown Publishers, New York.
- Махан, А. Т. (1960) *Поморска стратегија*, Војноиздавачки завод ЈНА, Војно дело, Београд.

28 N. J. Spykman, *The Geography of the Peace*, Harcourt, Brace, New York, 1944, p. 43 у Вуковић Н., *Логика империје – Николас Спајкман и саремена америчка геополитика*, Конрас, Београд, 2007, стр. 104.

- Mahan, A. T. (1898), *Current fallacies upon naval subjects*, Harper's New Monthly Magazine, vol. 97, issue 578.
- Mahan, A. T. (1900), *Effects of Asiatic Conditions upon International Policies*, The North American Review, Volume 171, No. 528.
- Mahan, A. T. (1893), *The Isthmus and the Sea Power*, The Atlantic monthly, Volume 72, Issue 432.
- Mahan, A. T. (2003), *The Influence of Sea Power Upon History 1660-1783*, Pelican Publishing Company, Gretna.
- Mahan, A. T. (1900), *The Problem of Asia and Its Effect upon International Policies*, Little Brown, Boston.
- Mahan, A. T. (1894), *Possibilities of Anglo - American Reunion*, The North American Review, Volume 159, No. 456.
- Parker, G.(1998), *Geopolitics: Past, Present and Future*, Pinter, London.
- Симић, Д. (2009), *Америчко стратешко мишљење на почетку XXI века*, Међународна политика, јануар-март, стр. 74-83.
- Sprout, H. and M. (1951), *From Mahan to Mackinder*, у, Sprout H. and M. (eds.), *Foundations of national Power*, D. Van Nostrand, Princeton.
- Sumida, J.T. (1997), *Inventing Grand Strategy and Teaching Command – The Classic Works of Alfred Thayer Mahan Reconsidered*, The Woodrow Wilson Center Press Washington D.C and The Johns Hopkins University Press Baltimore and London.
- Cohen, S. (1994), *Geopolitics in the New World Era: A New Perspective on an old Discipline*, у Demko G. and Wood W. (eds.), *Reordering the World: Geopolitical Perspectives on the 21st Century*, Westview Press, Boulder.
- Weigert, H.W. (1942), *Generals and Geographers: Twilight of Geopolitics*, Oxford University Press, New York.

Ivan Zaric

“SEA POWER” IN GEOPOLITICS AND
GEOSTRATEGY OF THE U.S.A

Summary

Permanence of geopolitical and geostrategic interests has always been present, especially in politics of great powers. Anglo-American geopolitical and geostrategic theoretical concept was formed at the end of 19th and the beginning of 20th century and it has been based on the “three pillars”: Alfred Mahan, Halford Mackinder and Nikolas Spykman. Mahan’s concept of crucial influence of sea power on national power has marked American foreign policy, especially after the Second World War. However, special geopolitical focus has been put on Eurasia and on the constant clash between land and sea power in debated zone. That clash was theoretically shaped a century ago, and it still represents an essence of all major events and plans of American foreign policy toward key competitors in Eurasia. In this text author analyzes the key constants in American geostrategic thought and its shapes in modern world, considerably based on Mahan’s sea power doctrine. Clashes in Afghanistan, Iraq, war in Georgia in 2008, focus on Iran and countries from famous “axis of evil” are indicators of endurance of geopolitical imperatives as well as of applicability of Mahan’s doctrine in contemporary American geostrategic approach.

Key Words: geopolitics, geostrategy, sea power, USA, Mahan